

Adviesbrief

DATUM 15 april 2013
VOLGNUMMER 2012-2013/6
COMMISSIE Commissie voor Onderwijs
en Gelijke kansen

Geweld en de schoolomgeving

Tijdens de presentatie van het laatste jaarverslag van het Kinderrechtencommissariaat in de Commissie voor Onderwijs en Gelijke Kansen van het Vlaams Parlement stelden de commissieleden bijkomende vragen over de gesignaleerde relatie tussen geweld op school en de structuur van de schoolomgeving. In deze adviesbrief presenteren wij een korte stand van zaken van het bestaande onderzoek over deze materie.

Inleiding

Onze samenleving kent vandaag een grote gevoeligheid voor geweld. De aandacht voor de relatie tussen jongeren en geweld wordt evenwel vaak beperkt tot een focus op extreem gewelddadig gedrag van een beperkte groep jongeren. Nochtans vinden we geweld in vele varianten terug. In de samenleving, en dus ook op school. Geweld op school kent verschillende gedaantes. Er is het gekende en vaak gerapporteerde geweld, zoals pesten, de vechtpartijen op de speelplaats of de intimidatie van leerlingen door leerkrachten. Maar er zijn nieuwe vormen van geweld, zoals happy slapping, waarbij leerlingen gevechten of vernederende taferelen gaan filmen om nadien op het internet te verspreiden. Schoolgeweld is met andere woorden heel divers van aard en kan uitgaan van leerlingen, leerkrachten of directies. Het recente onderzoek "*Geweld, gemeld en geteld*" van het Kinderrechtencommissariaat bevestigt dat leerlingen binnen de schoolcontext met vrij veel geweld geconfronteerd worden. 3 op 4 leerlingen krijgt te maken met fysiek geweld of heeft ervaring met vernederingen en pesterijen. Bijna 1 op 2 leerlingen ervaart extreem fysiek geweld. 1 op 3 leerlingen rapporteert seksueel overschrijdend gedrag. Vaak zijn de daders van dit geweld medeleerlingen.

Als leerlingen in een dergelijke onveilige schoolomgeving moeten school lopen heeft dit een negatieve invloed op hun welbevinden. Leerlingen die het slachtoffer zijn van geweld rapporteren dan ook vaker frustraties, gevoelens van sociaal isolement, angst en depressiviteit en een lagere schoolbetrokkenheid.

Interventies op niveau van de schoolomgeving

Het meeste onderzoek en daaruit voortvloeiende interventies om schoolgeweld te reduceren hebben zich steeds geconcentreerd rond het individu. Afhankelijk van de ernst van het gepleegde geweld, wordt er ingezoomd op de individuele dader van geweld die dan berispt, gestraft, van school gestuurd of tijdelijk in een time-outproject geplaatst wordt. Pas vanaf de late jaren 90 zijn onderzoekers zich ook meer gaan toeleggen op de invloed van de schoolomgeving op geweld. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de sociale en de fysieke schoolomgeving.

De sociale schoolomgeving

De sociale schoolomgeving wordt onder meer bepaald door het individuele conformiteitsgedrag en de collectieve interacties van alle actoren binnen de school. Hoe is het individuele gedrag van leerlingen? Hoe zijn de relaties tussen leerlingen onderling en hoe zijn de relaties tussen leraars en leerlingen? Wat zijn de schoolnormen over geweld?

Als leerlingen zich aanvaard voelen door de medeleerlingen dan zal dit een positieve invloed hebben op de mate waarin geweld binnen een school voorkomt. Dezelfde verlaging van geweld ziet men opduiken als leerlingen zich beter ondersteund voelen door hun leerkrachten. Of als er duidelijke afkeurende schoolnormen tegen geweld bestaan. Met andere woorden: als de interacties overwegend positief zijn, als iedereen zijn rol kent, als leerlingen zich betrokken voelen op de school, dan kan men spreken over goed samenhangende scholen waar geweld minder frequent voorkomt.

De fysieke schoolomgeving

Met de fysieke schoolomgeving doelt men op de ruimte waarin het geweld zich voor doet. Het weinige onderzoek dat hierover bestaat, suggereert dat het verbeteren van de fysieke omgeving en het ruimtegebruik het geweld kan terugdringen. Zo geeft te bij leerlingen een meer positieve perceptie van de schoolomgeving en een verlaging van gevoelens van slachtofferschap en van angstgevoelens. Het heeft ook een positieve invloed op de perceptie van veiligheid. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de aanwezigheid van veiligheidspersoneel. Dergelijke aanwezigheid zou juist meer met geweld geassocieerd worden.

Onderzoek suggereert ook dat de structuur van de schoolomgeving ervoor kan zorgen dat leerlingen zich sterker betrokken voelen op hun school (territoriumgevoelens). Territorialiteit handelt over de eigendom van ruimtes en over de gevoelens om erbij te horen. Onveilige ruimtes zijn dan plaatsen met weinig territorialiteit, of een onveilige plaats die de identiteit van de leerlingen niet reflecteert en waar leerlingen zich niet thuis voelen. Leerlingen voelen zich pas meer verbonden met een school wanneer ze een gevoel van betrokkenheid voelen en hun identiteit ondersteund wordt. Zo rapporteren leerlingen hun school als veiliger als deze mooi onderhouden is. Meer specifiek willen ze scheuren en barsten in muren hersteld en graffiti verwijderd zien om zich meer welkom te voelen op hun school. Dit verhoogt het gevoel van mede-eigenaarschap van de school. Decoraties door leerlingen aangebracht kan dit eigenaarschap ook verhogen. Leerlingen en mensen in het algemeen hebben de neiging zich ergens welkom te voelen als ze in hun leefruimte kunnen 'metacommuniceren'.

De potentiële onveiligste plaatsen op school zijn de "ongedefinieerde ruimtes". Dit zijn de ruimtes zoals de auditoria, inkomhallen, traphallen, cafetaria's, liften, eetplaatsen,... waar verhoudingsgewijs minder controle is. Het zijn plaatsen waar volgens onderzoek meer kans op geweld bestaat omdat deze plaatsen gezien worden als ruimtes waar niemand zich echt verantwoordelijk voelt om deze plaatsen te controleren of te bewaken.

Deze ruimtes zijn “eigenaarsloos” voor alle leden van de schoolgemeenschap. Het zijn dan ook niet toevallig de plaatsen die door leerlingen het meest gemeden worden uit angst.

Deze ongedefinieerde ruimtes hebben ook gevolgen voor de routes naar deze ruimtes: de gangen en routes van en naar de school. Het is dan ook nuttig om ook deze locaties in kaart te brengen en met alle betrokkenen aan de slag te gaan om deze ruimtes te herwinnen. Zijn bepaalde schoolruimtes meer vatbaar voor geweld omwille van verminderende waargenomen verantwoordelijkheid door leerlingen of door volwassenen of ligt er iets anders ten grondslag? Het is een kwestie van dit in kaart te brengen en strategieën te ontwikkelen om dit gewelddadig gedrag in deze ruimtes een halt toe te roepen.

Soms zijn kleine ingrepen voldoende. Zo rapporteerden kinderen dat de trappenhal onveilig was omdat daar veel gestruikeld en gevallen werd. Bijkomende verlichting zorgde voor de oplossing. Maar ook leerlingen de mogelijkheid geven de ruimtes mee in te richten (tekeningen, kunstwerkjes,...) onder supervisie van geïnteresseerde volwassenen zal het gevoel van veiligheid in een school bevorderen.

Onderzoek uit stadsplanning, criminologie en omgevingspsychologie suggereert dat het verminderen van de ongedefinieerde ruimtes (het verminderen van het aantal potentiële gevaarlijke plaatsen) kan gereduceerd worden door individuele en groepsverantwoordelijkheid te geven om deze specifieke plaatsen te monitoren en te superviseren. Bepaalde criminele wijken worden opnieuw veiliger door de ruimte terug op te eisen en meer verantwoordelijkheden te geven aan de gemeenschapsleden.

Tegenover de ongedefinieerde ruimtes staan de gedefinieerde ruimtes zoals klaslokalen en leerkrachtenbureaus. Plaatsen die eerder onder een permanent toezicht staan. Maar de aan- of afwezigheid van de controle door volwassenen is niet voldoende om een ruimte al dan niet als onveilig te definiëren. In welke mate zijn leerlingen mede-eigenaar van deze ruimtes?

Een goed voorbeeld van hoe in de praktijk een school een veilige omgeving kan vormen vinden we in de recente verbouwingen in de gemeenschapsinstelling De Zande in Beernem. Daar werd in samenspraak en met de nodige inlevingsmomenten met architect, personeel en jongeren invulling gegeven aan een veilige leefomgeving¹. Het komt erop neer dat preventie gecombineerd wordt met praktisch gebruik. Bijvoorbeeld compartimenteren, klasdeuren die buiten eindigen of via een sluis in de gang. Aangepaste kleuren die het gedrag positief kunnen beïnvloeden. Veel daglicht en klare materialen werken vaak positief en geven comfort en rust.

Conclusies

Samengevat kan men op basis van de geraadpleegde literatuur stellen dat het geweld in scholen kan gereduceerd worden door een mix aan interventies in de sociale én fysieke schoolomgeving. Meer bepaald wordt er binnen een school minder geweld vastgesteld als:

1. er een positieve relatie is met de leerkrachten.
Het gevoel om erbij te horen geeft geen associatie met geweld. Hierbij moet wel een onderscheid gemaakt worden tussen leerkrachten van het basisonderwijs en leerkrachten van het middelbare onderwijs. Deze laatste leerkrachten voelen zich minder betrokken tot de leerlingen en zullen daardoor minder optreden tegenover geweld tussen leerlingen buiten hun klaslokaal. Buiten hun klaslokaal (de ongedefinieerde ruimtes) vinden ze dat ander schoolpersoneel moet optreden, ook al omdat ze geloven dat tussenkomen in een conflict hetzelfde fysiek kan kwetsen (Twee vechtende kinderen van tien uit elkaar halen is natuurlijk makkelijker dan twee vechtende jongeren die groter en sterker kunnen zijn dan de leerkracht in kwestie.).

---

¹ Het project werd uitgevoerd door BURO II & ARCHI+ www.b2ai.com. Zie ook www.gezondescholen.eu

- Hun collega's in basisscholen zien geweld op alle locaties als gelijkaardig en focussen op het lichamenlijk leed van hun kinderen om op te treden;
2. een leerlingenpopulatie zich bewust is van de schoolregels en deze regels als fair aanziet;
  3. leerlingen medezeggenschap hebben in hun school. Academische waarden en prestaties zijn veel minder goede voorspellers als buffers tegen geweld;
  4. de klas- en schoolomgeving leerlingvriendelijk zijn ingericht;
  5. veiligheidsinterventies gericht zijn om de fysieke omgeving van de school te verbeteren, meer bepaald die het aantal waargenomen schoolgebreken verhelpen.

Zo zijn de meeste succesvolle anti-pestacties onder meer gebaseerd op een ruimtelijke analyse omdat veel pestgedrag geconcentreerd is op specifieke risicovolle locaties. Via het op een plattegrond van de school aangeven waar de meeste pestacties plaatsgrijpen, kunnen bepaalde risicoruimtes of "hot spots" gedefinieerd worden. Nadien kan met alle betrokkenen nagegaan worden waarom dit pestgedrag in die bepaalde plaatsen en binnen die bepaalde tijd plaatsgrijpen en kunnen structurele oplossingen voorgesteld worden.

Literatuur

ASTOR, R.A., R. BENBENISHTY & H.A.MEYER, 2004, Monitoring and Mapping student Victimization in Schools, *Theory into Practise*, Vol 43, Nr 1, 39-49.

BEHRE, W.J., R.A.ASTOR, H.A.MEYER, 2001, Elementary- and Middle-school Teachers' Reasoning about Intervening in school Violence: an examination of violence prone school subcontexts, *Journal of Moral education*, Vol 30., No 2, pag 131-153.

JOHNSON, S. L., 2009, Improving the School Environment to Reduce school Violence: A Review of the Literature, *Journal of School Health*, Vol. 79, No 10, 451-465.

LANGHOUT, R.D. & L. ANNEAR, 2010, Safe and Unsafe School Spaces: comparing Elementary School Students Perceptions to Common Ecological interventions and Operationalizations, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21, 71-86.